

6. Полтавщина: Енциклопедичний довідник. За ред. А. В. Кудрицького, К.,: У.Е.,1992, 1024 с.
7. Сельскохозяйственные общества в Полтавской губернии. *Хуторянин*. 1912. 9 февраля.
8. *Хуторянин* 1897 №23 5 апреля.
9. *Хуторянин*. 1899. 20 августа.
10. *Хуторянин*. 1909. 29 января.
11. *Хуторянин*. 1917.14 квітня.
12. . Чикаленко Є. Х. Зібрання творів: [в 7 т]. Т.1. Спогади. К.: ТОВ компанія „РАДА“, 2003. 432 с.

Дар'я СЕРГО,

учениця групи Л-9Г Наукового ліцею „Політ”

при Обласному коледжі „Кременчуцька гуманітарно-технологічна

академія імені А. С. Макаренка”

Полтавської обласної ради

м. Кременчук, Україна

Науковий керівник: Анна СТАРЧИК,

викладач Обласного коледжу

“Кременчуцька гуманітарно-технологічна академія

імені А. С. Макаренка”

Полтавської обласної ради

м. Кременчук, Україна

**ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ: ПИТАННЯ ВПЛИВУ
ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ НА ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ
(НА МАТЕРІАЛІ ПОВІСТІ О. ДУМАНСЬКОЇ
„ШКОЛЯРКА З ПЕРЕДМІСТЯ”)**

Підлітковий вік – один із найважливіших етапів формування особистості. Тому важливо вивчати будь-які джерела впливу на свідомість юнаків і дівчат.

„Актуальні питання сучасної педагогіки: творчість, майстерність, професіоналізм”

Література для тінейджерів є вагомим чинником формування світогляду, тому виникає необхідність не лише літературознавчого, а й соціокультурного аналізу таких творів.

Важливим кроком у дослідженні впливів гендерних стереотипів є визначення термінів застосовуваних у цій царині. Так *гендерні стереотипи* – це стійкі, стереотипні уявлення суспільства щодо того, якими мають, або, навпаки, не мають бути представники того або іншого гендеру – жінки та чоловіки [12]. З поняттям гендерних стереотипів нерозривно пов’язане інше: *гендерні ролі* – це моделі очікуваної поведінки жінок та чоловіків у соціумі відповідно до тих соціокультурних умов, у яких вони живуть [12].

Здебільшого у дослідженнях з теми виділяють гендерні стереотипи про зовнішній вигляд, роль у сім’ї, професії й способи заробітку, притаманні чоловікам і жінкам риси, їх поведінку, емоції, хобі, сенс існування представників кожної статі [8]; [9]; [12].

Відслідковуючи зображення традиційних гендерних ролей чоловіка й жінки в літературі, ми звернули увагу на твори, які пропонує навчальна програма. Зокрема помітили, що найбільш виражені ці стереотипи є в літературі класицизму й романтизму.

Так, драма І. Котляревського „Наталка Полтавка” [5] спонукає читачів співчувати головній героїні, яку змушують вийти заміж за осоружного чоловіка тільки заради матеріального благополуччя. При цьому мати подає це своїй дитині як „долю” [5, с. 2].

У повісті І. Франка „Захар Беркут” [10] бачимо суспільство надзвичайно маскулітних чоловіків, які воюють, захищають свою землю чи завойовують чужу. І на тлі цих „справжніх чоловіків” вимальовується єдиний жіночий образ – Мирослава. Усі, хто її оточує, не приховують свого здивування тим, яка вона смілива й мужня, хоч це ніби зовсім не характерно для жінок.

Повість М. Коцюбинського „Дорогою ціною” [6] зображує втечу двох людей: Остапа, який тікає від соціальної несправедливості, і Соломії, яка тікає від одного чоловіка до іншого, вибравши кохання. Хоч дівчина й виявляє

смівливість та силу волі, проте в цій небезпечній мандрівці стає Остапові слухняною помічницею, котра приносить себе в жертву кохання.

Не лише гендерні стереотипи, а й дискримінація жінки мають місце в трагікомедії І. Карпенка-Карого „Сто тисяч” [4]. Герасим Калитка не просто вважає себе головою сім'ї й не поважає дружини, він її цінує менше за матеріальні потреби й навіть б'є, про людське око демонструючи, що в родині нібито лад.

Слід зазначити, що в літературі також мають місце гендерні стереотипи, що стосуються суспільних очікувань від чоловіка. Зокрема, таку ситуацію можемо спостерігати в повісті А. Чайковського „За сестрою” [11]. Тут мова йде про те, як виховати „справжнього чоловіка” в козацькому дусі. Павлусь має навчитися володіти зброєю, їздити верхи, має бути сміливим і сильним, щоб врятувати свою сестру з турецької неволі.

Більш сучасній темі присвячено повість Н. Бічуї „Шпага Славка Беркути” [1]. На матеріалі твору можна відслідкувати, як оточення героя негативно сприймає його здатність до звичайних людських почуттів, бо справжньому спортсмену нібито не личить бути емоційним, приймати імпульсивні рішення тощо. Ми бачимо, як самого Славка його хвилинна слабкість доводить до відчаю, як йому до болю соромно за те, що його поведінка не відповідає соціальним очікуванням.

З розглянутих ситуацій видно, що важко знайти літературний твір, повністю позбавлений гендерних стереотипів, оскільки бачимо, наскільки потужно вони представлені в сучасному світі.

Дослідження творчості О. Думанської в літературній критиці найчастіше присвячені формальним ознакам твору „Школярка з передмістя” (зокрема, науковці визначають жанр твору як повість [7]), його образній системі [3]; [7]. Питання гендерних стереотипів, зображених у повісті, залишається мало вивченим.

„Актуальні питання сучасної педагогіки: творчість, майстерність, професіоналізм”

У повісті головна героїня, учениця 10-11 класів, спілкується з батьками, які розлучаються, а також з бабусею. Ці дорослі люди становлять її найближче оточення, тому героїня непомітно переймає деякі гендерні стереотипи.

Дівчата мають одягатися пристойно. „Одна біда – бабуся консервативна щодо мого одягу і макіяжу. (Вона й сама довго кремпувалася, доки ми з мамою переконали її, що штани – це тепло і зручно, ще й на колготах можна зекономити, тому я наважилася таки одягти джинси, щоб ходити у дворі, а потім в них влипла – не знімеш...)” [2, с. 3]. У наведеній цитаті бачимо, як бабуся переймається зовнішнім виглядом онуки, тому що є речі, які дівчатам носити не прийнято. Позитивним є те, що мама дівчини й сама героїня відстоюють право особистості на самовираження. Проте є випадок, коли мама нагадує дівчині про обов’язкове покриття нігтів лаком: „Завтра зранку – у перукарню на педикюр, закомандувала мама, яка не терпіла недоглянутих нігтів і непричесаних голів” [2, с. 41]. Ці ситуації нібито не створюють особливого дискомфорту, проте дівчина незчується, як почне від своїх дітей вимагати доцільного одягу, обмежуючи їхню свободу вибору.

З окресленим стереотипом безпосередньо пов’язаний ще один – **дівчина має берегти цноту для свого майбутнього чоловіка.** Згідно з цим уявленням, секс – це явище, яке бруднить дівчину, ламає їй життя. Про це говорить бабуся героїні, уживаючи маніпулятивну фразу: „Я тобі дозволяю все, бо сподіваюся, що ти мудра. Скалічиш себе як жінку, – я цього не переживу” [2, с. 24]. Згодом ми бачимо, що героїня дослухається до бабусиних порад. *На наше переконання, було б продуктивніше спілкуватися з підлітками про те, що, звісно, такий крок у житті будь-якої людини має бути продуманим, захищеним і вчасним, не повинен суперечити законодавству. Переконання ж про збереження цноти до шлюбу безнадійно застаріли, проте все ще панують у суспільстві.*

Жінка відповідальна за стосунки в родині. У повісті підтримує таке розуміння речей бабуся, яка „... любила мою маму, свою єдину доньку, але вважала її винуватою в сімейних сварках. “Жінка має такого чоловіка, на якого заслуговує...” [2, с. 4]. Зрештою головна героїня теж схиляється до того, щоб

погодитися з роллю „берегині сімейного вогнища”, залюбки демонструючи сусідському парубку, як їй подобається поратися на кухні [2, с. 21].

Чоловік забезпечує родину. Сприйняття чоловіка як головного в стосунках накладає на нього певну відповідальність. Зокрема, він стає зобов'язаний забезпечувати родину матеріально. І коли чоловікові здається, що сім'я потребує більшого, ніж він дає, це робить його нещасним. Бабуся так пояснює онуці ситуацію, яка відбулася в її родині: „...твій тато почувався у нас безправним, бо прийшов у чужу родину за зятя. Ну, ніби на все готове... І від того комплексував. Тому намагався заробляти більше, щоб довести свою спроможність. Хапався за всі „шабашки”... Мало звертав увагу на мамині потреби” [2, с. 7]. Власне, ці події так вплинули на батька, що він сам вирішив піти з родини [2, с. 4]. Якщо чоловік і дружина будуть, замість того, щоб домовлятися, оглядатися на суспільні норми, то такий шлюб приречений.

Однією з центральних проблем повісті є питання порозуміння підлітка з батьками, які розлучаються, з яким пов'язаний стереотип про те, що **весь сенс життя жінки – добробут її чоловіка й дітей**. Оповідачка піддається цьому стереотипу, пояснюючи мамине бажання жити в родині багатого іноземця так: „Бідна моя мама! Це її шлюб – задля мене?” [2, с. 36]. І, судячи з того, що героїня переїжджає до матері за кордон, приймає пропозицію її нового чоловіка жити в його будинку [2, с. 38], вона погоджується з цією роллю жінки, і в майбутньому буде готова принести себе в жертву добробуту своїх дітей.

Гендерні стереотипи фігурують у науці й публіцистиці як уявлення про зовнішній вигляд, роль у сім'ї, професії й способи заробітку, хобі, притаманні чоловікам і жінкам риси, емоції, поведінку, сенс існування представників кожної зі статей окремо. Гендерні стереотипи обумовлені пануванням патріархального укладу сім'ї.

Система суспільних очікувань від чоловіка й жінки знайшла відображення в літературі. Згідно з ними, жінка має бути ніжною й тендітною, а чоловік – сильним і могутнім. Показ гендерних стереотипів у літературі залежить від настроїв суспільства й тематики творів.

„Актуальні питання сучасної педагогіки: творчість, майстерність, професіоналізм”

Рецепції творчості О. Думанської в літературній критиці найчастіше присвячені формальним ознакам повісті „Школярка з передмістя”, її образній системі. Питання гендерних стереотипів, зображених у творі, залишається мало вивченим, тому є актуальним.

У повісті „Школярка з передмістя” можемо спостерігати, як дорослі з оточення дівчинки-підлітка м'яко, делікатно нав'язують їй стереотипні уявлення про гендерні ролі. Це обмежує її як особистість, не дає змоги робити життєво важливий вибір, не озираючись на суспільні очікування. Гендерні стереотипи не шкодять до тих пір, поки є свідомим вибором людини. Як тільки починається примус і нав'язування, безпечність гендерних стереотипів зникає.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бічужа Н. Шпага Славка Беркути. *Бібліотека української літератури* : вебсайт. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=10271> (дата звернення: 26.12.2023).
2. Думанська О. Школярка з передмістя. Львів : Світ дитини, 2008. 43 с.
3. Дуняшенко Н. Урок позакласного читання. О. Думанська “Школярка з передмістя”. *Українська мова та література*. 2017. №19–20 (875–876). С. 43–49.
4. Карпенко-Карий І. Сто тисяч. *Бібліотека української літератури* : вебсайт. URL: https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=1007#google_vignette (дата звернення: 26.12.2023).
5. Котляревський І. Наталка Полтавка. *Бібліотека української літератури* : вебсайт. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=1054> (дата звернення: 27.12.2023).
6. Коцюбинський М. Дорогою ціною. *Бібліотека української літератури* : вебсайт. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=1063> (дата звернення: 26.12.2023).

7.Паспорт твору „Школярка з перелмістя”. *Бібліотека української літератури*: вебсайт. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/review/printit.php?tid=19941> (дата звернення: 16.12.2023).

8.Сіренко К. Гендерні стереотипи: звідки вони беруться та як з ними боротися. *Наши Київ* : вебсайт. URL: <https://nashkiev.ua/life/genderni-stereotipi-zvidki-voni-berutsya-ta-yak-z-nimi-borotisyta-yak-z-nimi-borotisyta> (дата звернення: 15.12.2023).

9.“Ти ж дівчинка” і ще 3 стереотипи про виховання, яким не місце в сучасному світі. *Освіторія* : вебсайт. URL: <https://osvitoria.media/experience/ty-zh-divchynka-i-hlopchyky-ne-plachut-4-stereotypy-pro-vyhovannya-yakym-ne-mistse-v-suchasnomu-sviti/> (дата звернення: 15.12.2023).

10.Франко І. Захар Беркут. *Бібліотека української літератури* : вебсайт. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=645> (дата звернення: 25.12.2023).

11.Чайковський А. За сестрою. *Бібліотека української літератури* : вебсайт. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=669> (дата звернення: 26.12.2023).

12.Що таке гендерні стереотипи та як із ними боротися? *New voice* : вебсайт. URL: <https://nv.ua/ukr/spec/gender-shcho-take-genderni-roligenderni-stereotipi-i-seksizm-50098152.html> (дата звернення: 15.12.2023).